

Η ΜΕΓΙΣΤΗ ΕΡΗΜΟΣ ΤΗΣ ΡΙΛΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΦΕΓΓΟΣ ΤΗΣ ΣΤΟΝ ΓΥΡΩ ΚΟΣΜΟ

Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΣΑΜΟΚΟΒ – ΘΕΜΑΤΟΦΥΛΑΚΑΣ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Γεωργία Δασκαλάκη
Γκέντσο Μπάνεβ (επιστημονικός υπεύθυνος)

*Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών*

*Ομιλία 1.
Τόπος διεξαγωγής: Σάμοκοβ*

Τόπος και ιστορία. Λίγο πιο βόρεια από το μοναστήρι της Ρίλα στέκει μια πόλη που ονομάζεται Σάμοκοβ. Ίσως φαινομενικά απλή με μια πρώτη ματιά με την αρκετά παραδοσιακή της εμφάνιση. Μπαίνοντας στην πόλη ο επισκέπτης χαιρετίζεται με γραφικά μονόωροφα και διώροφα κτίρια, το καθένα με το δικό του κήπο, καθώς και με τεράστιες εκτάσεις πράσινου. Εξερευνώντας την πόλη, ωστόσο, κυρίως στα προάστια θα παρατηρήσει μια πιο «αστική» θέα με γειτονιές γεμάτες με ψηλές πολυκατοικίες και δομές όπως πάρκα που θυμίζουν μια παλαιότερη εποχή. Η πόλη ξεχειλίζει με ιστορίες και πλούσιο παρελθόν.

Η περιοχή στην οποία σήμερα δεσπόζει το Σάμοκοβ κατοικούνταν ήδη από την προϊστορική εποχή όπως έχουν δείξει ευρήματα, ενώ κατά την κλασική εποχή αποτελούσε ρωμαϊκό οικισμό. Ωστόσο, ένα γεγονός που έθεσε τα θεμέλια για την δημιουργία του Σάμοκοβ όπως είναι γνωστό σήμερα ήταν οι Σταυροφορίες. Καθώς η Βουλγαρία βρίσκεται στην διαδρομή που θα έπαιρναν οι σταυροφόροι από την Δυτική και Κεντρική Ευρώπη προς τους Αγίους Τόπους, πολλά γερμανικά φύλα πέρασαν από τη Δεύτερη Βουλγαρική Αυτοκρατορία. Ανάμεσα τους, Σάξονες μεταλλωρύχοι – στα Βουλγαρικά сакси – οι οποίοι εγκαταστάθηκαν σε περιοχές της Νοτιοανατολικής Ευρώπης που ήταν πλούσιες σε ορυκτά, μεταξύ αυτών και στο Σάμοκοβ, το οποίο σαν πόλη ιδρύθηκε τον 14ο αιώνα. Οι ντόπιοι τεχνίτες ήρθαν σε επαφή με τους Σάξονες κι έμαθαν από αυτούς, εμπλουτίζοντας την τέχνη τους και δημιουργώντας ένα νέο μοντέλο μεταλλουργίας, με μεγάλα μηχανικά σφυριά που ονομάζονταν σάμοκοβι, στα βουλγαρικά самоковни ή само-ковни από τις λέξεις само (σάμο), δηλαδή “από μόνο του” και кова (κόβα) που σημαίνει σφυρηλατώ. Αυτό το πρωτοπόρο αυτόματο σύστημα εξόρυξης και μεταλλουργίας που βασιζόταν στην υδραυλική ενέργεια χάρισε λοιπόν στην νεοσυσταθείσα πόλη το όνομα της. Κατά την Οθωμανική κυριαρχία στη Βουλγαρία το Σάμοκοβ τέθηκε υπό την προστασία των εκάστοτε Σουλτάνων καθώς η ποιότητα της μεταλλουργίας του υπήρξε πολύτιμο πλεονέκτημα για τον Οθωμανικό στρατό και στόλο και η πόλη αναφέρεται για το σημαντικό έργο της από τον Οθωμανό ιστορικό Χάτζι Καλά.

Μεταλλουργία και τέχνες. Η μεταλλουργία του Σάμοκοβ άνοιξε το δρόμο για την άνθηση πολλών άλλων τεχνών, γεγονός το οποίο συνέβαλλε και στην ανάπτυξη του εμπορίου. Η πόλη απασχολεί σιδηρουργούς, χρυσοχόους, χαλκουργούς, αγγειοπλάστες, αρχαιοδίφες, αμπατζήδες, βηρσοδέπτες, και πολλούς ακόμη τεχνίτες, καθώς επίσης και έμπειρους εμπόρους οι οποίοι πουλούσαν τα αγαθά αυτά σε όλη τη χώρα κι ακόμη και στην Αυστρο-ουγγρική Αυτοκρατορία. Παράλληλα, τίθενται τα θεμέλια και για την ανάπτυξη του τύπου στην πόλη.

Διαφωτισμός, παιδείση, τυπογραφία και πολιτιστική ανάπτυξη. Μεγάλο βήμα θεωρείται το περιοδικό του Κωνσταντίν Φωτίνοφ (Константин Фотинев) «Любословие» (*Λιουμποσλόβιε*, κυριολεκτικά *Φιλολογία*), το οποίο ήταν το πρώτο λογοτεχνικό περιοδικό γραμμένο στη βουλγαρική γλώσσα. Εκδόθηκε αρχικά στη Σμύρνη, ένα από τα μεγαλύτερα πολιτισμικά κέντρα της εποχής, το 1842 κι ακολουθούσε την εμπειρία ορισμένων ξένων περιοδικών, συμπεριλαμβανομένου του ελληνικού περιοδικού «Αποθήκη των Ωφελίμων Γνώσεων» το οποίο εκδίδετο επίσης στη Σμύρνη κατά το χρονικό διάστημα 1837-1844. Όσον αφορά στο περιεχόμενο, το περιοδικό «Любословие» είναι μια εγκυκλοπαιδική έκδοση, διαμορφωμένη για τις ανάγκες του βουλγαρικού λαού. Περιλαμβάνει άρθρα που σχετίζονται με τους τομείς της ιστορίας, της εθνικής εκπαίδευσης, της βουλγαρικής γλώσσας, της ορθογραφίας, της γεωγραφίας, των φυσικών επιστημών, της γεωργίας, του εμπορίου, της βιοτεχνίας, της ιατρικής, της υγιεινής, της θρησκείας και της ηθικής, πολιτικές πληροφορίες, λογοτεχνικά έργα. Περιέχει επίσης μια σειρά από ενδιαφέρουσες εικόνες. Το περιεχόμενο του περιοδικού αντιστοιχεί στους στόχους που έθεσε ο συντάκτης του - να αυξήσει το πνεύμα, την εθνική ταυτότητα, και αναπτύξει τον πολιτισμό.

Αν και το περιοδικό εκδόθηκε αρχικά στη Σμύρνη, μόλις δύο χρόνια μετά την αρχική του έκδοση, το 1844 τυπώθηκε στο Σάμοκοβ από τον τυπογράφο Νικολάι Καραστογιάνοφ (Никола Карастоянов). Ο Καραστογιάνοφ γεννήθηκε στο Σάμοκοβ το 1778 και από νεαρή ηλικία έζησε στο μοναστήρι της Ρίλα, όπου έμαθε την τέχνη της βιβλιοδεσίας και ανέπτυξε το ενδιαφέρον του για τα βιβλία. Για μερικά χρόνια τέλεσε δάσκαλος στο θρησκευτικό σχολείο του Σάμοκοβ και έπειτα ασχολήθηκε με τη βιβλιοδεσία και την πώληση βιβλίων. Το 1828 σε ένα από τα ταξίδια του στο Βελιγράδι αγόρασε και μετέφερε πίσω στο Σάμοκοβ ένα ξύλινο τυπογραφικό πιεστήριο. Αρχίζει να τυπώνει επαγγελματικά ήδη από το 1833, ενώ το 1847 λαμβάνει και επίσημη άδεια από το κράτος. Τυπώνει αρχικά μικρά βιβλία θρησκευτικού περιεχομένου, ενώ αργότερα και έργα κοσμικά, διδακτικού περιεχομένου, όπως το προαναφερθέν «Любословие». Σημαντική είναι η έκδοση των αλληλοδιδασκτικών πινάκων το 1846. Τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία ιδρύθηκαν στις αρχές του 19ου αι, και με τη μέθοδο που εφαρμοζόταν οι μεγαλύτεροι και πιο προχωρημένοι μαθητές δίδασκαν τους νεότερους. Έτσι μπορούσαν να καλυφθούν οι ανάγκες πολλών μαθητών ακόμη και ελλείψει αρκετών δασκάλων. Στα σχολεία αυτά διδάσκονταν ανάγνωση, γράψιμο και αριθμητική με ειδικούς πίνακες, όπως αυτοί που τύπωσε ο Καραστογιάνοφ, και με κατάλληλο σύστημα ώστε να μην κουράζονται τα παιδιά. Η συμβολή του Νικολάι Καραστογιάνοφ στην ανάπτυξη του τυπογραφικού συστήματος και -ως εκ τούτου- στην παιδεία υπήρξε σπουδαία για την Βουλγαρική Αναγέννηση.

Το έργο του συνέχισε ο γιος του, Αναστάς Καραστογιάνοφ (Анастас Карастоянов), ο οποίος βοηθούσε συχνά με τα χαρακτηριστικά στις εκδόσεις του πατέρα του. Το 1848 τυπώνει την «Ерминия» (*Ερμινεία*, αρχικά «Ερμινεία της ζωγραφικής τέχνης») του ιερομόναχου και αγιογράφου Διονυσίου του εκ Φουρνά. Το έργο αυτό αποτελεί τον πρώτο οδηγό γραφικής τέχνης και τεχνολογίας στη Βουλγαρία και συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη της. Εκτός αυτού, ο Αναστάς Καραστογιάνοφ ασχολήθηκε με τη φωτογραφία. Ως φωτογράφος εργάστηκε στο Βελιγράδι για 3 χρόνια, από το 1862 έως το 1865. Την τέχνη της φωτογραφίας δίδαξε και στους γιους του, Ιβάν και Ντιμίταρ, οι οποίοι συνέχισαν το έργο του. Τόσο ο ίδιος όσο και οι γιοι του υπήρξαν πρωτοπόροι στην καθιέρωση της τέχνης της φωτογραφίας όχι μόνο στο Σάμοκοβ, αλλά και σε όλη τη Βουλγαρία.

Τον 19ο αιώνα παρατηρείται στη Βουλγαρία το κίνημα της Εθνικής Αναγέννησης. Στο κίνημα αυτό στο Σάμοκοβ συνέβαλαν οι διάσημοι δάσκαλοι Ζαχάρι Κρούσα (Захарий Круша) και Χριστόντουλ Σετσανόφ (Христодул Сечанов), συγγραφείς βιβλίων επιστημονικού και αναγεννησιακού περιεχομένου. Στο εκπαιδευτικό έργο συμβάλλουν επίσης ο Νεόφυτος της Ρίλα (Неофит Рилски), μοναχός και διδάσκαλος από το Μοναστήρι της Ρίλα, ο Τόντορ Πέεφ

(Тодор Пеев), δημοσιογράφος, διπλωμάτης και μέλος της Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών με πολύ ενεργό ρόλο στην Εσωτερική Επαναστατική Οργάνωση (Вътрешна революционна организация), καθώς και η Νεντέλια Πετκόβα (Неделя Петкова) η οποία δημιούργησε ένα σχολικό σύστημα για κορίτσια και προσέφερε μαθήματα σε πολλές βουλγαρικές πόλεις, συμπεριλαμβανομένου και του Σάμοκοβ κατά το 1862-1864.

Καταλυτικός στον επαναστατικό αγώνα υπήρξε και ο ρόλος των κληρικών οι οποίοι μάχονταν για εκκλησιαστική ανεξαρτησία. Σημαντικές φυσιογνωμίες σε αυτόν τον αγώνα στο Σάμοκοβ ήταν ο Μητροπολίτης Αυξέντιος του Βέλες (Авксентий Велешки, ο Ζαχάρι Γκιούροφ Χριστόβιτς, γνωστός και ως Χατζηγκιούροφ (Захари Гюров Христович/Захари Хаджигюров), ο εκδότη Ντιμίταρ Σμρικάροφ (Димитър Смрикаров), ο γνωστός αγιογράφος Ζαχάρι Ζωγκράφ (Захари Зограф), του οποίου το έργο ήταν τόσο σημαντικό ώστε θεωρείται ευρέως πρωτοπόρος της κοσμικής τέχνης λόγω της ένταξης στοιχείων της καθημερινότητας στο έργο του.

Με την απελευθέρωση από τον Οθωμανικό ζυγό το 1878 το Σάμοκοβ αποτελεί μία από τις πρώτες πόλεις που σχηματίζουν δημοτική διοίκηση. Ήδη από το Φεβρουάριο του ίδιου έτους εκλέγει δημοτικό συμβούλιο με πρώτο δήμαρχο τον καλλιτέχνη Ιβάν Ντοσπέφσκι (Иван Доспевски). Συντάσσεται επίσημο μητρώο κατοίκων, κατηγοριοποιείται η δημόσια περιουσία και δημιουργείται δημοτικό ταμείο. Το Σάμοκοβ περνά έτσι σε μία νέα εποχή ως μέρος του πλέον ανεξάρτητου κράτους της Βουλγαρίας και υποδέχεται τον 20ο αιώνα εκσυγχρονισμένο, με τις απαρχές της εργοστασιακής παραγωγής και της ελαφράς βιομηχανίας να καθοδηγούν το μέλλον της.

Αυτό που το Σάμοκοβ κατάφερε επί αιώνες, και αυτό που το καθιστά αξιοπερίεργη περίπτωση, είναι η σπάνια φυσική δυναμική που χαρακτηρίζει την εξέλιξη του. Οι πλούσιοι φυσικοί του πόροι, τα μεταλλεύματα του, αξιοποιήθηκαν σε πλήρη βαθμό. Η διευκόλυνση που προέκυψε από το πρωτοπόρο σύστημα μεταλλουργίας και ο πλούτος που προέκυψε από το εμπόριο των έργων αυτού επέτρεψαν στους κατοίκους του Σάμοκοβ να ασχοληθούν και να αφοσιωθούν σε άλλες τέχνες. Με τα πόδια του σταθερά ριζωμένα στην παράδοση, το Σάμοκοβ μπόρεσε να προχωρήσει στο μέλλον και να επιμείνει αντιξοότητες με μια βεβαιότητα που όφειλε στο παρελθόν του. Με αυτήν την πορεία δράσης, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι κατά την εποχή της Εθνικής Αναβίωσης η πόλη ήταν ένα από τα μεγαλύτερα εμπορικά, βιοτεχνικά, πολιτιστικά και εκπαιδευτικά κέντρα.

Αξιοθέατα. Ένα από τα πιο σημαντικά αξιοθέατα στο Σάμοκοβ είναι ο Ιερός Ναός Γεννήσεως της Θεοτόκου, γνωστός στους ντόπιους ως εκκλησία Μπέλιοβα (Бельова църква). Πρόκειται για τον παλαιότερο ναό στην πόλη, καθώς στέκει στα θεμέλια μιας Βασιλικής Εκκλησίας που χρονολογείται στο 4ο-5ο αιώνα. Σύμφωνα με μύθο η εκκλησία πήρε την ονομασία της από τον βογιάρο Μπέλιο (Бельо) ο οποίος και διέταξε την κατασκευή της κατά το 1389. Σύμφωνα με αρχαιολογικές έρευνες φαίνεται πως ο Ναός καλύφθηκε με χόμα κατά τον 17ο αιώνα, καθώς τότε χρονολογούνται και οι τοιχογραφίες του ναού, και η παράδοση θέλει τους κατοίκους του Σάμοκοβ να «θάβουν» την εκκλησία από φόβο μην καταστραφεί από τους Οθωμανούς. Κατά τον 19ο αιώνα ξεκίνησε η αναστήλωση του ναού, ωστόσο λόγω της έκθεσης του οι τοιχογραφίες είχαν σχεδόν καταστραφεί. Τεχνίτες δούλεψαν εκτενώς επί δύο χρόνια ώστε να ανοικοδομήσουν την εκκλησία, και των τοιχογραφιών επιμελήθηκε ο γνωστός ζωγράφος και αγιογράφος Νικολά Ομπραζοπίσοφ, με τους βοηθούς τους, Ντιμίταρ Χριστόφ και Χρήστο Ζωγκράφσκι. Το τέμπλο του ναού φιλοτεχνήθηκε από τον Στόιτσο Φαντάκοφ. Στο ναό φυλάσσονται τα λείψανα του Αγίου Συμεών του Σάμοκοβ.

Μετά από λίγα λεπτά περπάτημα βόρεια φτάνουμε στην Ιερά Μονή Σκέπη της Υπεραγίας Θεοτόκου (Покров Богородичен) ή όπως είναι γνωστή η Μονή στους ντόπιους «Οι γιαγιάδες» (Бабите). Η μονή ιδρύθηκε το 1772 ως μετόχι της Μονής Χιλανδαρίου. Η ίδρυση της συνδέεται με το όνομα «γιαγιά Φώτα» (баба Фота), της γιαγιάς του Κωνσταντίν

Φωτίνοφ, ενώ μύθος θέλει την μονή να έχει λάβει τον επίσημο τίτλο της επειδή η Παναγία άπλωσε τον μανδύα της κι έσωσε την πόλη. Οι τοιχογραφίες της μονής φιλοτεγήθηκαν από τον Ζαχάρι Ζωγκράφ κατά τον 19ο αι. Οι μοναχές διατηρούν συσσίτιο για τους άπορους. Το μοναστήρι στεγάζει χειρόγραφα, παλιά έντυπα, καθώς και τα λείψανα του Αγ. Σάββα Σερβίας, όπως αυτά μεταφέρθηκαν από το Άγιο Όρος τον 19ο αι.

Αφήνοντας την Ιερά Μονή, μετά από 15 λεπτά περπάτημα φτάνουμε στο Ιστορικό Μουσείο του Σάμοκοβ. Ο ιστορικός και πολιτισμικός πλούτος της πόλης παρουσιάζεται στο Ιστορικό Μουσείο το οποίο ιδρύθηκε το καλοκαίρι του 1931. Το όνομα της πόλης είναι ένα αξιοσημείωτο φαινόμενο και αντικατοπτρίζει την προέλευση και την ανάπτυξη της γύρω από τα τεράστια μηχανικά σφυριά για την εξόρυξη σιδήρου, που ονομάζεται “само-кови”. Η μόνιμη έκθεση “ Σάμοκοβ – πνεύμα και μέταλλο” είναι αφιερωμένη στη σημασία της πόλης ως κέντρο σιδηρουργίας, τέχνης και πολιτισμού. Τα αρχαιολογικά ευρήματα απεικονίζουν χιλιετίες μεταλλουργικών παραδόσεων. Το μουσείο στεγάζει επίσης πολύτιμες συλλογές: Λαογραφική, Αρχαιολογική, Εικαστικών τεχνών, Φωτογραφίας.

Σε απόσταση 200μ. από το Μουσείο δεσπόζει το Μπαϊρακλή τζαμί (Байракли Джамия), στα τουρκικά Bayraklı Camii, δηλαδή «το τζαμί με τη σημαία», με την ονομασία να προέρχεται από το γεγονός ότι ο μουεζίνης του τζαμιού κυμάτιζε μια σημαία για να δώσει το σύνθημα στα υπόλοιπα τζαμιά να ξεκινήσουν το Αδδάν, δηλαδή το κάλεσμα για προσευχή. Φέρει ακόμη τις ονομασίες Τζαμί του Αλή-Εφέντη (Али ефенди Джамия), Παλαιό τζαμί (Старата Джамия, στα τουρκικά Eski Camii) και Τζαμί του Γιόκουσα (Джамията на Йокуша), δηλαδή τζαμί του λόφου ή του υψώματος. Από τα τέσσερα μεγάλα και οκτώ μικρά τζαμιά που κάποτε δέσποζαν στην πόλη, το Μπαϊρακλή τζαμί ήταν το μεγαλύτερο, το μόνο με τρούλο. Σήμερα αποτελεί το μόνο εναπομείναν τζαμί στην περιοχή, και πλέον λειτουργεί ως μουσείο. Η ανακαίνιση του τζαμιού έγινε από τον καλλιτέχνη, αγιογράφο και διακοσμητή Христо Йовевич Ιβάν Γιόβεβιτς (Христо Йовевич). Τα στιλιστικά χαρακτηριστικά της νέας τοιχογραφίας είναι τυπικά για καλλιτεχνικής σχολής του Σάμοκοβ και αποτελούν ένδειξη των γενικών καλλιτεχνικών προτιμήσεων των πολιτών του Σάμοκοβ της εποχής, όταν η ευρωπαϊκή επιρροή και οι τοπικές παραδόσεις αποκρυσταλλούσαν μια νέα μνημειακή διακοσμητική τέχνη. Μετά την ανακαίνιση το τζαμί άνοιξε ξανά το 1966 ως μουσείο και αποτελεί πολιτιστικό μνημείο εθνικής σημασίας.

Βιβλιογραφία:

<https://samokov.bg/за-самоков/>

<https://museumsamokov.blogspot.com/>

https://www.pan.bg/view_article-3-9768-Samokov-i-moreto-ili-samokovskite-kotvi-za-flota-na-Osmanskata-imperiq.html

К. Иречек, *История на България*, София 1978